CZU: 821.135.1.09(092)
ORCID: 0000-0002-3343-8055
DOI: 10.5281/zenodo.3566684

Emilia STĂJILĂ
Universitatea de Stat
„Dimitrie Cantemir”
(Chişinău)

„CETATEA ISARLÂK” CA ULTIMA GRECIE ÎN OPERA LUI ION BARBU

„The Isarlac fortress” as the last Greece in Ion Barbu’s opera

Abstract: Ion Barbu, conjugating the two areas that seem irreconcilable – poetic and mathematical art, has built up (and the word signifies a certain formal effort) a universe that corresponds to his conception of the Universe and the world. To achieve such a programmatic goal, he imagined, in the romantic spirit, the transformation of Uncreated into Creation, the auroral beginnings of the World.
Keywords: myth, element of myth, mythology, creation, universe

Rezumat: Ion Barbu, conjugând cele două domenii care par ireconciliabile – arta poetică şi matematica, a ţinut să construiască (şi cuvântul semnifică un anumit efort formal) un univers al său care să corespundă concepţiei sale despre Univers şi lume. Pentru a realiza un asemenea obiectiv programatic, a imaginat, în spiritul romanticilor, transformarea Increatului în Creaţie, începuturile aurorale ale lumii.
Cuvinte cheie: mit, mitem, mitologie, creaţie, univers.

Pornind de la mărturisirile făcute de poet în interviuri, unii critici literari afirmă că, ambiţionând să realizeze o operă iniţiatică, se poate constata o coborâre progresivă în zona inconştientului. Se face, astfel, o cedare *inspiraţiei*, *orfismului*. Ciclul *Uvedenrode* e scris, după cum recunoaşte el, în spiritul rapsozilor antici. Îi imită prin a-şi aşeza pe frunte cununa înfloritǎ, prin a lua în mâini lira şi a urma *un singur instinct, al Cântului*. Poemul, menţionează Ov. S. Crohmălniceanu, este ţesut din curate armonii sonice şi rămâne foarte obscur, dorind să vrăjească înainte de orice auzul (Simion, p.201). ,,Dorinţa sexuală, comentează acelaşi critic, devine legănare aeriană, ţesătură argintie, diafană, cântec, coarnele melcilor sugerează, prin arcuirea lor delicată, linia lirei; gasteropozii sunt ,,mult limpezi rapsozi; din râpa vâscoasă a poftelor neutralizate, suie paradoxal către soarele ,,sfânt” un melos pur ordonat de ,,spira” cochiliei. Dar la capătul ciclului, poezia pare să nu-şi găsească adevăratul rost, nici în opera iniţiatică pe care se resemnase să o exercite, părăsind contemplarea extatică a cerului platonician” (Simion, p.202). Printr-o senzualitate tulbure accentuată, poezia barbiană cade în jos spre pământ, obţine o puternică notă expresionistă. Se face simţită şi o potenţare a ludicului, în special în ultimul ciclu *Joc secund*; *Isarlîk*.

BDD-A30763 © 2019 Academia de Ştiinţe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 20:53:39 UTC)

Apare, în consecință mitemul cetății fictive care să reînvie *ultima Grecie*. Toponimul vine de la Hasarlâk, un sat din Asia Mică, în care au fost descoperite ruinele vechii Troia. Ea simbolizează un Levant ideal, un tărâm al stagnării, al unei ,,ordini autotrofice" (Simion, p.204).

Același critic stabilește, în evoluția poeziei lui Ion Barbu, și modalitățile de folosire a mitologiei. În poemele ciclului *Isarlâk*, foarte limpezi ca expresie, se găsesc simboluri dintr-un domeniu tradițional, cu ,,puncte de referință universală (Simion, p.190), mai târziu mitologia se sprijină pe principii proprii, pe un ,,unanim nou" (Ibidem) și pe o structură matematică ce conjugă elemente neomogene, precum cele din mitologia greacă și germanică, ataraxia creștină orientală și spiritul balcanic indolent. Ov. S. Crohmălniceanu împărtășește, astfel, părerea emisă de Tudor Vianu referitoare la evoluția mitopoeticii barbiene: ,,de la pitorescul oriental și formula baladescă, la spiritualismul intelectualizat și abscons al producției lirice din urmă" (Ibidem).

În contextul demonstrației noastre, ne putem referi la o scară evolutivă ce pornește de la anumite motive mitice care țin de geneza universului, de structura lui armonioasă, influențate de doctrinele gnostice neoplatoniciene la simboluri și motive create de fantezia poetului, conjugate cu elemente ale mitologiei populare (,,Rusaliile", ,,Drăgaica", ,,Văile Ierusalimului" ș.a.). Am putea vorbi, de asemenea, și de faptul că întreaga mitologie barbiană se centrează pe un mitem totalizant care este *nunta solară*, aceasta prezentând, după cum explică Ion Pop, o *schemă* sintetizatoare a tuturor ,,etapelor simbolice ale cunoașterii umane pornite în căutarea contopirii cu principiul suprem" (Mincu, p.1080). Această simbioză se realizează mai cu seamă în *Ritmuri pentru nunțile necesare*. ,,Poemul asociază nivelurile cunoașterii umane (telurico-senzorială, intelectuală, revelatoare a umanității lumii), ,,roatelor interioare", orbitelor mișcării de revoluție planetară (,,An al Geei" – Pământul, ,,Roata Venerii"/ lumii, ,,Roata capului Mercur", ,,Roata Soarelui Marelui"), pentru a detalia apoi fiecare roată, recurgând la acea simbolistică astrologică de sursa elenistică remarcată de critică, ce contribuie la ,,schematizarea" evocării mai sus a imaginii, conferind cel puțin poemelor două trepte (a Venerei și a lui Mercur) un fel de notă caricaturală (alături de figurarea plastică a ,,danțului buf, cu reverențe și mecanice cadențe", sugerată de ritmul mecanic al versurilor, jocul aliterațiilor) înainte de desfășurarea reverberațiilor muzicale ce acompaniază ,,ospățul nupțial" din ,,cămara Soarelui" (Mincu, p.1050).

Într-o replică parcă la Hyperionul eminescian, Domnișoara Hus ,,călătorește" în vis prin sferele cerești, înțesate cu stele prin guri de gol, prin văi înstelate:

,,Uite colo: stele ies
Ca vărsatul şi pojarul
În răsad aprins şi des
Înţesat e pălimarul;

Uite, cerul a mişcat
Plecăciuni îţi face ţie.
Fruntea cerul ţi-a-nchinat
Ameţit, ca de beţie;

BDD-A30763 © 2019 Academia de Științe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 20:53:39 UTC)

Cercuiţii - ochii tăi -
Gem ca pietre-n tăvăluge!
Pe când guri de gol, în văi
Înstelate, sus, îi suge.” (Codreanu, p. 207).

Domnișoara Hus este definită ca un poem *grotesc* și ca o *epifanie*, stabilindu-se și o paralelă cu cerșetoarea nebună din *Pentru Marile Eleusinii*: „*Domnișoara Hus*, cea mai desăvârșită variantă lirică, profană (supusă, deci, suferinței și degradării) a mitului Cybelei, este – la fel ca *Nastratin Hogea la Isarlâk* – o grotescă și o epifanie” (Barbu, p.84).

Un mitem al retrăirii punctului zero al genezii lumii, care apare și în *Scrisoarea I* a lui Eminescu, îl putem descifra, conform sugestiilor pe care le desprindem din democrația critică a Ioanei Em. Petrescu, în *Fecioara Mamă* sau *Fecioara Neagră Miriam*. E ste un personaj în care se naște obsesia barbiană a începuturilor lumii, a punctului originar, numit de poet stelat la care se asociază *trei hiene ce gonesc pe plăci rimaniene*. În cuplul *magul părăginit* și *dama* exegeta întrevede o aluzie la cuplul din doctrina gnostică: Simon Magul și Elena, „întrupare terestră a înțelepciunii și grației divine, descoperită de propăvăduitorul gnozei, într-un bordel” (Barbu, p.86).

Putem găsi astfel, din punctul nostru de vedere, o transfigurare a tuturor mitemelor lui Ion Barbu într-un dublu plan artistic: al revelației inițiatice și al parodicului, al grotescului. Anume acest dublu aspect al personajelor – mitizat și demitizat, care nasc niște figuri hibride, ciudate îl găsim în poemul *Un personaj eteroman*, unde apare un tip fragil ce pozează catalistic, „poros, văros, rachidian” („Prea dureroase note ale Paraliziei generale”) (Codreanu, p.64), dar îl vedem apoi ca un „brav personaj”, cu „o manie metafizică” (Codreanu, p.65), care, în drum spre „neagra damă Miriam, legată-n bande de dinam” (Codreanu, p.65), devine un personaj eteroman pentru un personaj asemănător cu hieraticul Paracelse:

„Brav personaj, astup-o nară,
Și-o lume mai vizionară
Ți-o aminti de mâini de moașă
De-un spasm de mult, la doică-n fașe!

Acest complex eteroman...
Ce personaj pentr-un roman!
Știi: cu mai mult ca o fățetă
Și pitoresc, după rețetă” (Codreanu, p.65)

Personajul eteroman, asemuit cu marele vizionar astrologic Paracelsus, apare într-o postură ridicolă, ca logodnic al unei dame Else, având ca prototip o reală Else Ernardt, care coboară viziunea în registru parodic, sugerând calitatea de hibrid al tipului:

„ Dar ca să nu uităm unicul
Sărat grăunte de ridicul
Pe-acest hieratic Paracelse
Să-l logodim c’o damă (Else)

BDD-A30763 © 2019 Academia de Științe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 20:53:39 UTC)

Căci aţi ghicit? Un fals-morbid
E tipul nostru şi-un hibrid
Un laş pervers de laşe şcoală
Etero-heterosexuală.” (Codreanu, p.65-66)

Modul în care apar mitemele (denumite de Ioana Em.Petrescu „mitologeme”) ne vorbește despre o schimbare radicală a înseși principiilor poeticii barbiene: ceea ce am putea numi procesul de demitizare, în special, a personajelor de natură chtoniană pe care le găsim în misterele orfice, are loc în temeiul apelării la anumite reprezentări stimulate de știință. Gândirea *mitică* se îmbină cu gândirea *științifică*; simbioză firească la un poet-matematician. Cercetătoarea clujeană explică această întâlnire simbiotică în felul următor: „În construcția spațiului din universul lui Barbu (ca și în cazul unor modele cosmologice posteinsteiniene), viziunea mitică (ce mizează pe o esențială componentă chtoniană,ca-n misterele orfice) întâlnește noile temelii ale gândirii științifice, retrăgând antropocentrismului privilegiul de perspectivă *absolută*, relativizându-l. În absolut, Universul nu cunoaște *sus* și *jos*, *înalt* și *adânc*. Depășind iluzia antropocentristă, gândirea (gândirea matematică sau cea poetică) va construi o „natură secundă, cogitală”, care e un model inteligibil al lumii” [1, p.89]. În această modalitate de gândire, lumea e surprinsă în *modúl,* adică, zice cercetătoarea, în valorile absolute ale mărimilor reale. Drept exemple sunt date *Valea edificiului Uscher* ca reprezentare a *naturii cogitale* și a *spațiului* epifanic și inversarea de axe universale din poezia – program al ciclului *Joc secund*:

„Din ceas, dedus adâncul acestei calme crește,
Intrată prin oglindă în mântuit azur,
Tăind pe înecarea cirezilor agreşte,
În grupurile apei, un joc secund, mai pur.

Nadir latent! Poetul ridică însumarea
De harfe resfirate ce-n zbor invers le pierzi
Şi cântec istoveşte: ascuns, cum numai marea
Meduzele când plimbă sub clopotele verzi.” (Barbu, p.154).

Cât privește îmbinarea de reprezentări mitice și de reprezentări științifice sau chiar înlocuirea celor dintâi prin cele de-al doilea, exemplele cele mai elocvente sunt considerate *Infrarealism* și *Ut algebra poesis (Ninei Cassian)*. Cea dintâi este o improvizație găsită pe o invitație făcută de scriitorul Camil Baltazar către cei ce vor să rețină unul sau mai multe exemplare din cartea sa *Strigări trupești* (1927), în care un Interplanetariu băiat e cuprins de nostalgia începuturilor lumii, a increatului:

„Sângele ca laptele
Morfina l-a tăiat.
Faptele
Interplanetoriului băiat
(Ce împăiat!)
Urmările întoarce în origini
Ceasuri virgini.” (Barbu, p.90).

BDD-A30763 © 2019 Academia de Științe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 20:53:39 UTC)

Cea de-a doua poezie înfățișează o stare de vrăjire a poetului – Geniu în fața unei femei, algebrista Emmy (e vorba de matematiciana Emmy Noether), caracterizată ca o ,,coroiată" și ,,o desfoiată fee" ,,sordidă și divină" (Codreanu, p.93). Poezia e scrisă sub formă de sonet și e dedicată Ninei Cassian, făcând parte din ocazionalele inedite ale lui Ion Barbu:

,,La anii-mi încă tineri, în târgul Goettingen,
Cum Gauss, altădată, sub curba lui alee
- Boltirea geometriei astrale să încheie –
Încovoiam poemul spre ultimul caten.

Uitasem docta muză pentru-un facil Eden
Când, deslegată serii, căinţei glas să dee,
Adusă, coroiată, o desfoiată fee
Îşi şchiopăta spre mine mult-încurcatul gen.

N-am priceput că Geniul, el trece. Grea mi-e vina...
Dar la Venirea Două stau mult mai treaz şi viu.
Întorc vrăjitei chiveri cucuiul străveziu

Şi algebrista Emmy, sordida şi divina,
Al cărei steag şi preot abia încerc să fiu,
Se mută-n nefirească – nespus de albă! – Nina." (Codreanu, p.93).

Vom observa, de asemenea, completând-o pe exegetă, că reprezentările mitice nu sunt înlocuite numai de reprezentările științifice (ca, bunăoară, curbele lui Gauss, pomenite în sonetul citat). În structurile poeticii barbiene se infiltrează acordurile unei Euritmii universale, definită ca o ,,muzică a formei în zbor" (Codreanu, p.33). Chipurile necunoscute ale acesteia îi apar poetului într-un drum imaginar dinspre Castelul de Gheață al Gândirii spre miază-zi – e un drum parcurs sub triste arcade și cu multe rătăciri din cauza noilor răsfrângeri de care e dornic – de la măreția polară a Nordului la caldul pământ al Sudului:

,,Castelul tău de gheaţă l-am cunoscut, Gândire:
Sub tristele-i arcade mult timp am rătăcit,
De noi răsfrângeri dornic, dar nici o oglindire,
În stinsele cristale ce-ascunzi, nu mi-a vorbit.

Am părăsit în urmă grandoarea ta polară
Şi-am mers, şi-am mers spre caldul pământ de miazăzi,
Şi sub un pâlc de arbori stufoşi, în fapt de seară,
Cărarea mea, surprinsă de umbră, se opri.

Sub acel pâlc de arbori sălbateci, în amurg,
Mi-ai apărut-sub chipuri necunoscute mie,

BDD-A30763 © 2019 Academia de Științe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 20:53:39 UTC)

Cum nu erai, acolo, în frigurosul burg,
Tu, muzică a formei în zbor, Euritmie!" (Ibidem).

Euritmia, dezvăluită din chipuri necunoscute poetului, se resoarbe acum în sunete, în linii şi în culori, precum şi în lucruri, în felul în care divinul s-a revărsat în luturi pieritoare. Apare, acum, o vrere firească de a-şi dilata sufletul care să simtă vibraţiile Euritmiei în lumi nenumărate:

„O, cum întregul suflet al meu ar fi voit
Cu cercul undei tale prelungi să se dilate,
Să spintece văzduhul şi – larg şi înmiit –
Să simtă că vibrează în lumi nenumărate...
Şi-n acel fapt de seară, uitându-mă spre Nord,
În ceasul când penumbra la orizon descreşte,
Iar seara întârzie un somnolent acord,
Mi s-a părut că domul de gheaţă se topeşte." (Ibidem).

Întreaga evoluţie a poeziei lui Ion Barbu, care se consideră el însuşi cultivator al *hermetismului canonic*, această autodefinire tipologică fiind preluată de exegeţii operei sale, conţine un puternic filon mitologic. Poet de formaţie intelectuală, conjugând cele două domenii care par ireconciliabile – arta poetică şi matematica, a ţinut să *construiască* (şi cuvântul semnifică un anumit efort formal) un univers al său care să corespundă concepţiei sale despre Univers şi lume. Pentru a realiza un asemenea obiectiv programatic, a imaginat, în spiritul romanticilor, transformarea Increatului în Creaţie, începuturile aurorale ale lumii.

Referinţe bibliografice:

1. BARBU, Ion. *Poezii*. Ed. îngr. de Romulus Vulpescu. Bucureşti: Ed. Albatros, 1970. 548 p.

2. CODREANU, Theodor. *Ion Barbu şi spiritualitatea românească modernă – ermetismul canonic*. Bucureşti: Ed. Curtea Veche, 2011 – 384 p.

3. MINCU, Marin Opera literară a lui Ion Barbu, Ed. Cartea românească, Bucureşti,1990-354 p.

4. SIMION, Eugen. Prefaţă la Ion Barbu, Opere, I, Versuri, col. „Opere fundamentale", Bucureşti, 2000

BDD-A30763 © 2019 Academia de Ştiinţe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 20:53:39 UTC)